

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΙΣΟΤΗΤΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα:

Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Σάββας ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Σπύρος ΜΠΛΑΒΟΥΚΟΣ,

Μυρτώ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Κατερίνα Ειρήνη ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ

Με τη συγχρηματοδότηση:

Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΙΔΡΥΜΑ ΜΠΟΔΟΣΑΚΗ

NGO SUPPORT CENTRE

Ιούνιος 2026

Policy Paper #207/2026

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Copyright © 2026 | All Rights Reserved

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα

Τηλ.: 210 7257 110 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ ενθαρρύνει τον ανοιχτό, πλουραλιστικό διάλογο στη βάση επιχειρημάτων και δεδομένων. Οι απόψεις που διατυπώνονται από συνεργάτες του ΕΛΙΑΜΕΠ εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς τους και δεν δεσμεύουν το Ίδρυμα.

Σάββας ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Βοηθός Ερευνητής, ΕΛΙΑΜΕΠ, PhD(c), Οικονομικό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Σπύρος ΜΠΛΑΒΟΥΚΟΣ

Επικεφαλής Προγράμματος Ευρωπαϊκοί Θεσμοί και Πολιτικές,
Κύριος Ερευνητής, ΕΛΙΑΜΕΠ, Καθηγητής, Οικονομικό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μυρτώ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

Διαχειρίστρια έργου DemoAct, ΕΛΙΑΜΕΠ

Κατερίνα Ειρήνη ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ

Υπεύθυνη θεσμικής ενδυνάμωσης, πρόγραμμα DemoAct,
ΕΛΙΑΜΕΠ

Φωτογραφία εξωφύλλου: με τη χρήση εργαλείων Τεχνητής Νοημοσύνης

Με τη συγχρηματοδότηση:

Περίληψη

Η δημοκρατική διακυβέρνηση στην Ελλάδα αντιμετωπίζει ένα διττό πρόβλημα: (α) τη χαμηλή και φθίνουσα εμπιστοσύνη των πολιτών στους πολιτικούς θεσμούς, και (β) την περιορισμένη συμμετοχή των πολιτών στη χάραξη πολιτικής στο μεσοδιάστημα των εκλογικών αναμετρήσεων. Τα θεσμικά δεδομένα υπογραμμίζουν τον κατεπείγοντα χαρακτήρα του ζητήματος. Στοιχεία του ΟΟΣΑ (2024) και του Ευρωβαρομέτρου (2023–2025) καταδεικνύουν σταθερά ότι η Ελλάδα υπολείπεται των ευρωπαϊκών μέσων όρων.

Η διαβουλευτική δημοκρατία αποτελεί μια ρεαλιστική θεσμική απάντηση: συγκεντρώνει μια ευρέως αντιπροσωπευτική ομάδα πολιτών, τους υποστηρίζει ώστε να ενημερωθούν μέσω τεκμηρίων και διαφορετικών προτάσεων πολιτικής, και τους επιτρέπει στην συμμετοχή σε μια δομημένη διαβούλευση που καταλήγει σε αιτιολογημένες συστάσεις πολιτικής. Η διεθνής εμπειρία και ο καθορισμός προτύπων (standard setting) δείχνουν ότι η προσέγγιση αυτή είναι εξαιρετικά ωφέλιμη για ζητήματα που εμπεριέχουν συμβιβασμούς (trade-offs) και αξιακές διαφωνίες – ακριβώς το είδος των θεμάτων που, σε αντίθετη περίπτωση, εγκλωβίζονται στην «κόπωση της διαβούλευσης» (consultation fatigue).

Το πολιτικό αντίκτυπο είναι σαφές: η Ελλάδα χρειάζεται διαβουλευτικές διαδικασίες με σαφή κατευθυντήρια πλαίσια λειτουργίας (mandates), εγγυήσεις συμπερίληψης και αξιόπιστη ανατροφοδότηση (follow-up), προκειμένου να αποκατασταθούν τα ποσοστά συμμετοχής και εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση και τους θεσμούς. Η ευρωπαϊκή και διεθνής εμπειρία συγκλίνουν στο ίδιο δίδαγμα: ο αντίκτυπος και η επιδραστικότητα των διαβουλευτικών διαδικασιών εξαρτώνται λιγότερο από τη φάση της υλοποίησης καθαυτή και περισσότερο από τον σχεδιασμό (setup), συμπεριλαμβανομένων στοιχείων όπως η εντολή, η διακυβέρνηση, η επιλογή συμμετεχόντων (recruitment), η ακεραιότητα των τεκμηρίων, η θεσμική συνέχεια με την επίσημη απόκριση των αρμόδιων φορέων, η παρακολούθηση της πορείας εφαρμογής και η αξιολόγηση.

Το παρόν κείμενο πολιτικής παρουσιάζει και συζητάει τρία πράγματα:

- μια συγκριτική-θεσμική σύνθεση των ευρωπαϊκών διαδικασιών καθορισμού προτύπων (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2023· Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2023),
- δεδομένα για τον αντίκτυπο της διαβουλευτικής πρακτικής στη θεσμική εμπιστοσύνη,
- καθώς και μια σύντομη -και σίγουρα όχι εξαντλητική- επισκόπηση επιλεγμένων ευρωπαϊκών βέλτιστων πρακτικών.

Αντλώντας από τη συζήτηση αυτή, σκοπός είναι να εξαχθούν ευκαιρίες πολιτικής για το ελληνικό πλαίσιο, στοχεύοντας στον προσδιορισμό των αρχών που συνδέονται με τη διαβούλευση και στη μετουσίωσή τους σε εφαρμόσιμες συστάσεις πολιτικής, προσαρμοσμένες στις ελληνικές θεσμικές πραγματικότητες.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	3
Εισαγωγή	5
Μέρος Πρώτο – Διαβουλευτική Δημοκρατία: Θεωρία, Βέλτιστες Πρακτικές και Αντίκτυπος	6
Τι είναι η Διαβουλευτική Δημοκρατία	6
Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί: ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης	9
Εθνικές Πρακτικές	10
Ελληνικό Πλαίσιο	12
Μέτρηση του Αντικτύπου της Διαβούλευσης και των Συνελεύσεων Πολιτών	13
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – Επιχειρήματα για Θεσμική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα	16
Γιατί η Διαβουλευτική Δημοκρατία αφορά την Ελλάδα;	16
Εμπιστοσύνη και διακυβερνησιμότητα	16
Πολυπλοκότητα της Πολιτικής	18
Χτίζοντας Διαβουλευτικές Διαδικασίες στην Ελλάδα	18
Δημιουργώντας ένα Οικοσύστημα Διαβούλευσης στην Ελλάδα: Δρώντες και Θεσμικοί Ρόλοι	23
Εθνική Κυβέρνηση και Κοινοβούλιο	23
Δήμοι και Τοπικές Αρχές	24
Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών	24
Πανεπιστήμια και Ερευνητές	25
Μελλοντική Πορεία Δράσης	26
DemoAct	26
Βιβλιογραφικές πηγές	28

Εισαγωγή

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει σήμερα μια σημαντική πρόκληση δημοκρατικής διακυβέρνησης, η οποία έχει διπλή διάσταση: χρόνια χαμηλή και φθίνουσα εμπιστοσύνη των πολιτών στους πολιτικούς θεσμούς και, παράλληλα, περιορισμένη συμμετοχή του κοινού στη χάραξη πολιτικής μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων. Πρόσφατα στοιχεία από το Ευρωβαρόμετρο (2023–2025) και τον ΟΟΣΑ (OECD 2024) απεικονίζουν αυτή την πραγματικότητα, καταδεικνύοντας σταθερά ότι η Ελλάδα υπολείπεται των ευρωπαϊκών μέσων όρων. Οι ενδείξεις για την εμπιστοσύνη στους θεσμούς είναι ανησυχητικές και συνιστούν άμεσο κίνδυνο για την κυβερνησιμότητα και την ανθεκτικότητα ουσιαστών μακροπρόθεσμων μεταρρυθμίσεων.

Ως απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις, η διαβουλευτική δημοκρατία συνιστά μια ρεαλιστική και αποτελεσματική θεσμική μεταρρύθμιση. Η προσέγγιση αυτή συγκεντρώνει ευρέως αντιπροσωπευτικές ομάδες πολιτών, εφοδιάζοντάς τες ώστε να μάθουν από τεκμήρια και ποικίλες οπτικές και να παράγουν αιτιολογημένες συστάσεις πολιτικής μέσω δομημένης διαβούλευσης. Η διεθνής εμπειρία αποδεικνύει ότι η διαβουλευτική δημοκρατία είναι εξαιρετικά πολύτιμη για την πλοήγηση σε σύνθετα ζητήματα που εμπεριέχουν δύσκολους συμβιβασμούς (trade-offs) και αξιακές διαφωνίες, τα οποία διαφορετικά κινδυνεύουν να υποκύψουν στην «κόπωση της διαβούλευσης» (consultation fatigue) ή τη δημόσια καχυποψία. Στόχος του παρόντος κειμένου πολιτικής είναι να συμβάλει στην βελτίωση της κατάστασης σε θέματα πολιτικής συμμετοχής και θεσμικής εμπιστοσύνης, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί εφόσον η Ελλάδα εφαρμόσει τις διαβουλευτικές διαδικασίες με σαφείς εντολές πολιτικής, ισχυρή δέσμευση και αξιόπιστους θεσμικούς μηχανισμούς.

Μέρος Πρώτο – Διαβουλευτική Δημοκρατία: Θεωρία, Βέλτιστες Πρακτικές και Αντίκτυπος

Τι είναι η Διαβουλευτική Δημοκρατία

Η διαβουλευτική δημοκρατία στηρίζεται σε τέσσερις θεμελιώδεις θεωρητικές συμβολές: του Habermas, του Cohen, του Fishkin και του Dryzek. Ο Habermas (Fultner et al., 2011) προσέφερε τη φιλοσοφική αρχιτεκτονική, αναγνωρίζοντας τη δημοκρατική του θεωρία ως «θεωρία του λόγου» (discourse theory of democracy): τη δημοκρατική νομιμοποίηση εδραιωμένη στην ιδέα ότι οι πολίτες ανταλλάσσουν επιχειρήματα υπό συνθήκες ισότητας, συμπερίληψης και ελευθερίας. Ο Cohen μετέτρεψε αυτά τα θεμέλια σε ένα λειτουργικό ιδεώδες: η διαβουλευτική δημοκρατία είναι «μια ένωση της οποίας οι υποθέσεις διέπονται από τη δημόσια διαβούλευση των μελών της», όπου οι αποφάσεις προκύπτουν από επιχειρήματα που όλοι οι συμμετέχοντες, ως ελεύθεροι και ίσοι, μπορούν να αποδεχθούν (Passerin D'Entrèves, 2000). Ο Fishkin (2009) μετατόπισε τη συζήτηση από τη θεωρία στην εμπειρική πρακτική, συνδυάζοντας τυχαία δειγματοληψία (sortition), ισορροπημένες ενημερώσεις (briefings), διευκολυνόμενη συζήτηση μικρών ομάδων, και δημοσκόπηση πριν και μετά τη διαβούλευση, ως βασικά εργαλεία προς επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων της διαβούλευσης. Οι Dryzek & Niemeyer (2010) εισήγαγαν την έννοια της προσέγγισης διαβουλευτικών συστημάτων (deliberative systems) στη δημοκρατική θεωρία, προειδοποιώντας ότι η ποιότητα της διαβούλευσης δεν μπορεί να κριθεί στο επίπεδο ενός μεμονωμένου θεσμού. Στο πλαίσιο των διαβουλευτικών συστημάτων, ένα mini-public του οποίου τα παραγόμενα αποτελέσματα ουδέποτε εμπλέκουν το ευρύτερο πολιτικό σύστημα δεν συνιστά διαβουλευτική δημοκρατία. Χωρίς εξωστρέφεια (outreach), αφομοίωση (uptake) και θεσμική απόκριση, η διαβούλευση παραμένει πολιτικά ημιτελής. Για το ελληνικό πλαίσιο, η ιδέα αυτή είναι σημαντική: η αξία μιας τοπικής συνέλευσης πολιτών εξαρτάται από το κατά πόσον η επιχειρηματολογία της εισέρχεται στον δημόσιο διάλογο και στον κύκλο λήψης αποφάσεων του πολιτικού Δήμου, και όχι μόνον από την ποιότητα της εσωτερικής διαβούλευσης.

Οι όροι «διαβουλευτική» και «συμμετοχική» δημοκρατία χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμα, η σχετική βιβλιογραφία ωστόσο τους αντιμετωπίζει ως διακριτές παραδόσεις. Η συμμετοχική δημοκρατία, διατυπωμένη από την Pateman (1970), αναδύθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ως κριτική της φιλελεύθερης δημοκρατίας που κατευθύνεται από τις ελίτ· φέρνει στο προσκήνιο τα πεδία όπου οι πολίτες πρέπει να ασκούν τη φωνή τους, αποδίδοντας αξία στην ευρεία συμμετοχή λόγω των εκπαιδευτικών και ενδυναμωτικών της επιδράσεων. Αμφότερες οι παραδόσεις απορρίπτουν τη μινιμαλιστική εκλογική δημοκρατία: οι συμμετοχικοί δημοκράτες όμως δίνουν έμφαση στις θεσμικές και κοινωνικοοικονομικές προϋποθέσεις της

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

χειραφέτησης, ενώ οι διαβουλευτικοί δημοκράτες στις λογικο-διαλογικές προϋποθέσεις της νομιμοποιημένης λήψης αποφάσεων (Escobar & Bua, 2025).

Η διαβουλευτική δημοκρατία γίνεται καλύτερα κατανοητή ως ένα σύνολο μεθόδων και θεσμών που καθιστούν δυνατή την τεκμηριωμένη, συμπεριληπτική και δομημένη δημόσια διαβούλευση, ικανή να βελτιώσει τις αποφάσεις πολιτικής. Διαφέρει από τη συμβατική διαβούλευση (consultation) με τρεις βασικούς τρόπους. Πρώτον, χρησιμοποιεί τυπικά αντιπροσωπευτική επιλογή (συχνά μέσω τυχαίας επιλογής με στρωματοποίηση) αντί για ελεύθερη συμμετοχή, η οποία τείνει να υπερ-εκπροσωπεί τις ομάδες με υψηλά κίνητρα και να υπο-εκπροσωπεί κοινότητες χωρίς διαθέσιμο χρόνο ή σε περιθωριοποίηση. Ο ΟΟΣΑ ορίζει τις αντιπροσωπευτικές διαβουλευτικές διαδικασίες ως διαδικασίες που περιλαμβάνουν ομαδικό διάλογο και συζήτηση με στόχο την ανεύρεση κοινού εδάφους, αξιοποιώντας ακριβή, εμπειριστατωμένη πληροφορία βασισμένη στους ειδικούς, με τυχαία επιλογή και τουλάχιστον μία πλήρη ημέρα διαβούλευσης (OECD, 2025). Δεύτερον, η διαβούλευση δεν είναι απλή έκφραση προτιμήσεων· απαιτεί μάθηση και στάθμιση των συμβιβασμών (trade-offs). Οι διαβουλευτικές διαδικασίες συμπεριλαμβάνουν συνήθως συνεδρίες μάθησης με ποικίλα τεκμήρια και ευκαιρίες για τους συμμετέχοντες να ελέγξουν ισχυρισμούς και να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους με βάση επιχειρήματα και όχι πίεση (OECD, 2020). Τρίτον, η διαβουλευτική δημοκρατία είναι προσανατολισμένη στην παραγωγή πολιτικής: παράγει αποτελέσματα που προορίζονται να αξιοποιηθούν από τους λήπτες αποφάσεων υπό συμπεφωνημένη εντολή και δίαυλο ανατροφοδότησης. Τα διεθνή πρότυπα υπογραμμίζουν ότι οι διαβουλευτικές διαδικασίες απαιτούν σαφήνεια εντολής και λογοδοσία ως διασφαλίσεις της ακεραιότητας και της αποτελεσματικότητάς τους (Council of Europe, 2023).

Η Πολιτική της Διαβούλευσης σε Ευρωπαϊκό και Ενωσιακό Πλαίσιο

Τα πολιτικά κόμματα διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην προώθηση των δημοκρατικών καινοτομιών, καθώς μπορούν να λειτουργήσουν είτε ως διαμεσολαβητές είτε ως «θυρωροί» (gatekeepers) για την υλοποίηση της διαβούλευσης (Gherghina & Bettina Mitru, 2025). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία και πρόσφατη έρευνα, η απόφασή τους να στηρίξουν ή να απορρίψουν διαβουλευτικές δημοκρατικές διαδικασίες διαμορφώνεται από συγκεκριμένα ιδεολογικά και δομικά χαρακτηριστικά.

Συγκεκριμένα, πλήθος μελετών εντοπίζει ισχυρή σχέση μεταξύ πολιτικής ιδεολογίας και χρήσης διαβουλευτικών πρακτικών, με τα κόμματα της Αριστεράς να ευνοούν ιστορικά και πρακτικά τέτοιες διαδικασίες (Pascoio, 2020· Viera et al., 2024). Η πιο άμεση εξήγηση είναι ότι αυτό απορρέει από ιδεολογική δέσμευση σε αξίες όπως η συμπερίληψη, η ισότητα και η ενεργός συμμετοχή των πολιτών (Gherghina et al., 2024· Junius et al., 2020· Núñez et al., 2016).

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Αντιθέτως, τα κόμματα της Δεξιάς τείνουν γενικότερα να υπερασπίζονται το status quo, προτιμώντας τη διατήρηση της κυριαρχίας των αυστηρά εκλογικών, αντιπροσωπευτικών θεσμών έναντι της συμμετοχικής μεταρρύθμισης (Bowler et al., 2006· Niessen, 2023). Ωστόσο, πρόσφατη έρευνα με σύγχρονα παραδείγματα όπως η γαλλική περίπτωση (2016), δείχνει ότι αυτή η ιδεολογική διαίρεση δεν ισχύει πλέον με απόλυτο τρόπο. Σε τελική ανάλυση, όλα τα κυβερνώντα κόμματα μπορούν να υιοθετήσουν διαβουλευτικές διαδικασίες για να βελτιώσουν την ποιότητα της νομοθετικής διαδικασίας (Gherghina & Bettina Mitru, 2025). Στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο, η σχετική συζήτηση έχει αρχίσει να αναπλαισιώνεται όχι ως δίλημμα Αριστεράς/Δεξιάς αλλά ως διάκριση μεταξύ «ανοιχτής» και «κλειστής» προσέγγισης στη διακυβέρνηση, ένα πλαίσιο που επιτρέπει διακομματική σύγκλιση γύρω από διαβουλευτικές πρακτικές.

Η οργανωτική δομή και η «ηλικία» ενός κόμματος είναι, επίσης, σημαντικοί παράγοντες. Τα παλαιότερα κόμματα, που σχηματίστηκαν πριν από την εποχή των μεγάλων δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, διαθέτουν παραδοσιακές ιεραρχικές δομές και είναι συχνά ανθεκτικά σε αλλαγές που επηρεάζουν τη δυναμική της εξουσίας (Haughton & Deegan-Krause, 2020). Είναι λιγότερο επικριτικά απέναντι στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων παραμένουν συγκεντρωτικές. Ακόμη και όταν τα παραδοσιακά κόμματα «ανοίγουν» τις εσωτερικές διαδικασίες τους στα μέλη (Hazan & Rahat, 2010), σπάνια περιλαμβάνουν ουσιαστική διαβούλευση. Αντίθετα, τα νέα κόμματα τείνουν να υιοθετούν διαβουλευτικές διαδικασίες εξαρχής, ώστε να ενισχύσουν τη σύνδεσή τους με το ευρύτερο κοινό.

Παρά την τάση τους να μιλούν διαρκώς στο όνομα του «λαού», τα δεδομένα επιβεβαιώνουν ότι τα λαϊκιστικά κόμματα σπάνια αναφέρονται, και ακόμη σπανιότερα στηρίζουν, τη διαβουλευτική δημοκρατία. Υπάρχει θεμελιώδης ασυμβατότητα μεταξύ της διχαστικής ρητορικής που προωθούν οι λαϊκιστές και της προσανατολισμένης στη συναίνεση προσέγγισης που συνιστά τον πυρήνα της διαβούλευσης (Gherghina & Mitru, 2025).

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ολόκληρο το δημοκρατικό φάσμα μπορεί να ωφεληθεί από τις τυπικές διαβουλευτικές διαδικασίες. Οι διαδικασίες αυτές τείνουν να βελτιώνουν την ποιότητα της λήψης αποφάσεων ενώ ταυτόχρονα ενισχύουν την κοινωνική συνοχή χτίζοντας ευρύτερη συναίνεση και διασφαλίζοντας πιο δίκαιο μερίδιο τόσο στη λήψη αποφάσεων όσο και στη νομοθετική διαδικασία. Ανεξαρτήτως ιδεολογικής ταυτότητας ή θέσης, μέσω της διαβούλευσης οι πολίτες αποκτούν ενεργό ρόλο στη λήψη αποφάσεων, με όφελος όχι μόνο για τους ίδιους αλλά και για τους νομοθετικούς δρώντες, όπως τα πολιτικά κόμματα. Αυτό τους προσφέρει την ευκαιρία, εντός του θεσμικού πλαισίου, να μειώσουν το δημοκρατικό έλλειμμα εκπροσώπησης μέσω της άμεσης εμπλοκής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Συγκριτικά Διδάγματα από διάφορες Ευρωπαϊκές Πρακτικές

Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί: ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επικρίνεται συχνά ότι λαμβάνει αποφάσεις χωρίς την εμπλοκή των πολιτών της, ενώ οι Βρυξέλλες εκλαμβάνονται συχνά ως ένα απομακρυσμένο πολιτικό κέντρο. Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαίο η Ε.Ε. να φέρει τους πολίτες πιο κοντά στους θεσμούς και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εντάξει ρητά την εμπλοκή των πολιτών στην ατζέντα της δημοκρατικής ανανέωσης, μεταξύ άλλων μέσω της παρακαταθήκης της Διάσκεψης για το Μέλλον της Ευρώπης (CoFoE). Κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης, η μεγαλύτερη άσκηση συμμετοχικής και διαβουλευτικής δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε μέσω τριών καθιερωμένων διαδρομών συμμετοχής: (i) πολυγλωσσική ψηφιακή πλατφόρμα, (ii) Πάνελ Ευρωπαίων Πολιτών (European Citizens' Panels) και (iii) η ολομέλεια της Διάσκεψης για το Μέλλον της Ευρώπης. Η Ε.Ε. υπογραμμίζει ότι η CoFoE ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2022 με 49 προτάσεις και πάνω από 300 μέτρα, και ότι μείζονα παρακαταθήκη υπήρξε η ενσωμάτωση της διαβουλευτικής δημοκρατίας στη χάραξη πολιτικής της Ε.Ε. μέσω του νέας γενιάς εργαλείου των Πάνελ Πολιτών (Conference on the Future of Europe, n.d.). Αν και ο τρόπος οργάνωσης και διεξαγωγής της Διάσκεψης όπως επίσης και η αξιοποίηση των Συμπερασμάτων που προέκυψαν δέχθηκαν μεγάλη κριτική (Alemanno, 2024), ωστόσο, παραμένει ένα εγχείρημα που δείχνει την πρόθεση της ΕΕ να «επενδύσει» σε τέτοια διαβουλευτικά σχήματα (ELIAMEP, 2022a, 2022b).

Στο πλαίσιο της ευρύτερης ατζέντας «δημοκρατικής καινοτομίας» της Ε.Ε., η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε Σύσταση για την προώθηση της εμπλοκής και της αποτελεσματικής συμμετοχής πολιτών και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στη χάραξη δημόσιας πολιτικής (Σύσταση (ΕΕ) 2023/2836). Η Σύσταση εντάσσει τη συμμετοχή ως μέρος της δημοκρατικής ζωής, υπογραμμίζοντας δομημένες, συμπεριληπτικές και ευνοϊκές συνθήκες εμπλοκής αντί για περιστασιακές πρακτικές (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2023). Παράλληλα, η θεσμική ικανότητα της Ε.Ε. έχει διευρυνθεί μέσω του Κέντρου Ικανοτήτων για τη Συμμετοχική και Διαβουλευτική Δημοκρατία (CC-DEMOS) του Κοινού Κέντρου Ερευνών, το οποίο παρέχει καθοδήγηση και εργαλεία για την εμπλοκή των πολιτών σε διάφορα πεδία πολιτικής (Homepage | CoP CC on Participatory and Deliberative Democracy, n.d.).

Τα Πάνελ Ευρωπαίων Πολιτών, που αξιοποιήθηκαν ευρέως κατά τη διάρκεια της CoFoE, έχουν πλέον γίνει βασικός πυλώνας της διαδικασίας χάραξης πολιτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Από τότε που μεταβλήθηκαν σε μόνιμο θεσμικό όργανο της ευρωπαϊκής δημοκρατίας, η Επιτροπή έχει φιλοξενήσει περίπου οκτώ εξειδικευμένα πάνελ σε καίρια θέματα, από τα τρόφιμα και τη σπατάλη τροφίμων έως τον μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό. Τα πάνελ αυτά έχουν συγκεντρώσει πάνω από 1.200 πολίτες τυχαία επιλεγμένους από τα 27 κράτη-μέλη, με

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

κάθε πάνελ να αποτελείται από περίπου 150 πολίτες ποικίλης προέλευσης, με αποστολή τη σύνταξη επίσημων συστάσεων πολιτικής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, n.d.). Αυτό το διαβουλευτικό μοντέλο έχει υψηλή σημασία για την Ε.Ε., επειδή συνδέει άμεσα τους Ευρωπαίους πολίτες με τον νομοθετικό σχεδιασμό, εισάγει ποικίλες δημόσιες οπτικές σε σύνθετα θέματα όπως η ψηφιακή πολιτική και η κατανομή του προϋπολογισμού, και ενισχύει ενεργά έναν πιο διαφανή, συνεργατικό και συμπεριληπτικό κύκλο δημοκρατικής ζωής στην Ευρώπη.

Επιπλέον, το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε Σύσταση, η οποία περιγράφεται ως το πρώτο διεθνές πρότυπο για τη διαβουλευτική δημοκρατία (Council of Europe, 2023), θέτοντας αρχές που καλύπτουν το νομικό πλαίσιο, τη σαφήνεια της εντολής, τη δίκαιη εκπροσώπηση και τη λογοδοσία. Η συνοδευτική εργασία χαρτογράφησης σε επίπεδο κρατών-μελών τεκμηριώνει πώς αξιοποιούνται οι διαβουλευτικοί μηχανισμοί και παρέχει πρακτική καθοδήγηση (μεταξύ άλλων με ελεγκτικές λίστες — checklists) για τους χαρακτες πολιτικής που σχεδιάζουν διαβουλευτικές πρωτοβουλίες (Council of Europe, 2022).

Εθνικές Πρακτικές

Η Ιρλανδία συζητείται ευρέως ως περίπτωση επαναλαμβανόμενων, ολοένα και περισσότερο θεσμοθετημένων, συνταγματικών mini-publics. Η εμπειρία της Συνέλευσης Πολιτών 2016–18 αναδεικνύει πώς ο διαβουλευτικός σχεδιασμός μπορεί να συνδεθεί με τυπικές συνταγματικές δράσεις, καθώς και πώς η διαβουλευτική δημοκρατία μπορεί να συνδεθεί με την άμεση δημοκρατία (δημοψηφίσματα) και με κοινοβουλευτικές διαδρομές (Farrell et al., 2018).

Η Γαλλία προσφέρει ένα διαφορετικό αλλά εξίσου διδακτικό μάθημα. Η Συνέλευση Πολιτών για το Κλίμα (Convention citoyenne pour le climat) συγκέντρωσε 150 τυχαία επιλεγμένους πολίτες και υιοθέτησε 149 προτάσεις το 2020, δείχνοντας πώς η διαβούλευση μπορεί να παραγάγει συνεκτικές δέσμες μέτρων υπό ισχυρή εντολή (vie-publique.fr, 2020). Ωστόσο, η γαλλική δημόσια αποτίμηση υπογραμμίζει μια κεντρική προειδοποίηση για την Ελλάδα: η δημοκρατική αξία της διαβούλευσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αξιόπιστη συνέχιση (follow-through). Το γαλλικό Ελεγκτικό Συνέδριο (Cour des comptes) έχει τονίσει την ανάγκη μακροπρόθεσμης ενημέρωσης και εμπλοκής των πολιτών, καθώς και του εξοπλισμού του κράτους ώστε να διαχειρίζεται και να μετρά τη δράση για το κλίμα στο πλαίσιο του Νόμου για το Κλίμα και την Ανθεκτικότητα που ακολούθησε το έργο της Συνέλευσης (Cour des comptes, 2024).

Σε δημοτικό επίπεδο, η μετασχηματιστική πορεία του Παρισιού υπό τη δημαρχία Anne Hidalgo προσφέρει ένα συμπληρωματικό δίδαγμα. Συνδυάζοντας φιλόδοξους συστημικούς στόχους όπως η επανάκτηση των όχθων του Σηκουάνα, ζώνες χαμηλών εκπομπών, μετασχηματισμό της κυκλοφορίας, με συν-σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις μικρότερης κλίμακας, η δημοτική αρχή χρησιμοποίησε τις ορατές τοπικές νίκες ως μηχανισμό οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Το εμβληματικό πρόγραμμα «δρόμοι για σχολεία» (rues aux écoles) υλοποιήθηκε γύρω από εκατοντάδες σχολικές μονάδες μέσω εργαστηρίων «co-design» με γονείς, εκπαιδευτικούς και τοπικές κοινότητες, χωρίς να συναντήσει αντίσταση· αντίθετως, παρακινώντας ομάδες γονέων

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

από άλλες γειτονιές να ζητήσουν επέκταση της εφαρμογής (Bloomberg Center for Cities, 2026). Παράλληλα, για μείζονες δημόσιους χώρους όπως η Place de la Nation και η Place de la Bastille οργανώθηκαν δημόσια εργαστήρια συμμετοχής, ενώ για άλλα ζητήματα διεξήχθησαν άμεσες ψηφοφορίες των κατοίκων. Όπως παρατηρεί ο Jorrit de Jong, Διευθυντής του Bloomberg Center for Cities στο Πανεπιστήμιο Harvard, η περίπτωση αυτή δείχνει ότι «ο καθορισμός φιλόδοξων στόχων και η ισχυρή ηγεσία από την κορυφή μπορούν να συμβαδίσουν με τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων». Ωστόσο, το παρισινό μοντέλο εντάσσεται κατά βάση στην παράδοση της συμμετοχικής, παρά της αυστηρά διαβουλευτικής, δημοκρατίας, δεν στηρίζεται σε στρωματοποιημένη κλήρωση ούτε σε δομημένα mini-publics.

Ένα τρίτο μάθημα προέρχεται από την κοινοβουλευτική πρακτική, μέσα από τη συνεργασία της κοινωνίας των πολιτών με το κράτος. Η συνέλευση πολιτών του 2019 που ξεκίνησε η Επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης της Ουαλίας προσφέρει συγκεκριμένο επιχειρησιακό οδικό χάρτη, βασιζόμενη σε μια πολιτική κλήρωση με τυχαία δειγματοληψία από τον γενικό πληθυσμό, τυπικά με στρωματοποίηση βάσει δημογραφικών κριτηρίων ώστε να διασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητα του διαβουλευτικού σώματος, και ρητούς κανόνες αποκλεισμού που καλύπτουν το προσωπικό της Εθνοσυνέλευσης, τους αιρετούς αντιπροσώπους, τους υπαλλήλους των κομμάτων και τους υπαλλήλους των πολιτικών (sortition). Η Επιτροπή ανέθεσε σε δύο οργανισμούς την υλοποίηση της συνέλευσης εκ μέρους της: στο Sortition Foundation, που ηγήθηκε της επιλογής συμμετεχόντων (recruitment), και στο Involve Foundation, που ηγήθηκε όλων των άλλων όψεων του έργου και λειτούργησε ως γενικός υπεύθυνος έργου (National Assembly for Wales, 2019).

Εν τω μεταξύ, στο Βέλγιο εντοπίζεται το πιο πλήρως ανεπτυγμένο παράδειγμα μόνιμης δομικής μεταρρύθμισης, και συγκεκριμένα στη γερμανόφωνη κοινότητα (Ostbelgien), το κοινοβούλιο της οποίας ψήφισε το 2019 τη σύσταση ενός μόνιμου Συμβουλίου Πολιτών. Είκοσι τέσσερις τυχαία επιλεγμένοι πολίτες συμμετέχουν στο Συμβούλιο και εναλλάσσονται ανά 18 μήνες, γεγονός που διατηρεί το όργανο δημοκρατικά ανανεωμένο σε συνεχή βάση. Το Συμβούλιο έχει νομική εντολή τόσο να επιλέγει τα θέματα που αναλαμβάνουν οι Συνελεύσεις Πολιτών όσο και να παρακολουθεί συστηματικά τον τρόπο με τον οποίο το κοινοβούλιο και η κυβέρνηση ανταποκρίνονται στις συστάσεις που προκύπτουν (Chwalisz, 2019). Αυτή είναι μέχρι σήμερα η σαφέστερη περίπτωση ενσωμάτωσης της διαβούλευσης στην ίδια την αρχιτεκτονική του κράτους, και όχι ως μια μεμονωμένη πρωτοβουλία.

Η θεσμοποίηση μπορεί επίσης να λάβει τη μορφή της παραχώρησης στους ίδιους τους πολίτες του δικαιώματος να ενεργοποιούν διαβουλευτικές διαδικασίες. Στο αυστριακό κρατίδιο του Vorarlberg, ένα συμβούλιο πολιτών μπορεί να εκκινήσει επίσημα με 1.000 υπογραφές (Chwalisz, 2019). Η πολωνική πόλη του Γκντανσκ έχει προχωρήσει ακόμη παραπέρα, εντάσσοντας τις συνελεύσεις πολιτών στο δημοτικό νομικό της πλαίσιο: μόλις συγκεντρωθούν 5.000 υπογραφές, ο δήμαρχος έχει νομική υποχρέωση να συγκαλέσει συνέλευση. Συνδέοντας

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

τη διαβούλευση με εργαλεία άμεσης δημοκρατίας, η προσέγγιση αυτή σκιαγραφεί μια ελπιδοφόρα διαδρομή για τα εργαλεία της τοπικής αυτοδιοίκησης (Chwalisz, 2019).

Μια ακόμη θεσμική διαδρομή συνδέει τη διαβούλευση απευθείας με αποφάσεις της κάλπης μέσω της Επανεξέτασης Πρωτοβουλίας Πολιτών (Citizens' Initiative Review – CIR), ενός μοντέλου που πρωτοεμφανίστηκε στο Όρεγκον (ΗΠΑ) και υλοποιήθηκε πιλοτικά στο Σιον της Ελβετίας. Ένα τυχαία επιλεγμένο πάνελ ψηφοφόρων εξετάζει ένα δημοψηφισματικό ερώτημα και συντάσσει επίσημη δήλωση που παραθέτει τα κεντρικά γεγονότα μαζί με τα ισχυρότερα επιχειρήματα υπέρ και κατά. Το έγγραφο αυτό διανέμεται σε κάθε εγγεγραμμένο ψηφοφόρο. Μελέτες υποδεικνύουν ότι το CIR αποτελεί αποτελεσματικό αντίβαρο στην παραπληροφόρηση και την έλλειψη πληροφόρησης, και ταυτόχρονα ενισχύει τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική πολιτική αποτελεσματικότητα του ευρύτερου εκλογικού σώματος (Chwalisz, 2019).

Ελληνικό Πλαίσιο

Η Ελλάδα έχει βιώσει τις τελευταίες δεκαετίες μια σταδιακή εισαγωγή πειραμάτων συμμετοχής πολιτών, προσφέροντας ορισμένα συγκεκριμένα παραδείγματα διαβουλευτικής δημοκρατίας στην πράξη. Ο πιο θεσμοθετημένος εθνικός μηχανισμός είναι η πλατφόρμα orengon.gr, που εγκαινιάστηκε το 2009, μέσω της οποίας αναρτώνται σχέδια νομοθεσίας και κυβερνητικής πολιτικής πριν την κατάθεσή τους στη Βουλή. Με τον τρόπο αυτό, πολίτες και οργανώσεις μπορούν να υποβάλλουν σχόλια και κριτικές κατ' άρθρο (Deligiaouri, 2012). Η ακαδημαϊκή αποτίμηση της πλατφόρμας, αν και αναγνωρίζει τις δυνατότητές της ως εργαλείο ηλεκτρονικής νομοθέτησης (e-rulemaking), έχει αναδείξει επίμονα κενά ως προς τη διαφάνεια της ανατροφοδότησης και την κινητοποίηση των πολιτών, με τα επίπεδα συμμετοχής να ποικίλλουν σημαντικά μεταξύ διαβουλεύσεων (Deligiaouri, 2012· Karelis et al., 2026).

Σε τοπικό επίπεδο, πρωτοβουλίες συμμετοχικού προϋπολογισμού αναδύθηκαν σε περιφέρειες όπως η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα μέσα από διαδοχικά Σχέδια Δράσης της Διεθνούς Πρωτοβουλίας για την Ανοιχτή Διακυβέρνηση (Open Government Partnership), σύμφωνα με ευρύτερες θεωρητικές προσεγγίσεις του συμμετοχικού προϋπολογισμού ως επίσημης επέκτασης της δημόσιας φωνής στην πολιτική λήψη αποφάσεων πέραν της κάλπης (Fung & Wright, 2001· Wampler, 2012). Δύο δήμοι ξεχωρίζουν ως ιδιαίτερος καινοτόμα μοντέλα τοπικής συμμετοχικής διακυβέρνησης. Ο Δήμος Θέρμης, που έχει ανακηρυχθεί Εθνική Πρωτεύουσα Νεολαίας για το 2026, ίδρυσε το Νεανικό Συμβούλιο του (YouThermi) τον Ιούνιο του 2020, αξιοποιώντας ένα αποκεντρωμένο μοντέλο «τοπικών κύκλων». Έτσι διασφαλίζεται ότι οι νέοι ηλικίας 15–29 σε αγροτικούς οικισμούς αποκτούν άμεση φωνή στην λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο, με το συμβούλιο να λειτουργεί ως επίσημο συμβουλευτικό όργανο του Δημοτικού Συμβουλίου. Πάνω σε αυτή τη βάση, το πρόγραμμα «Just Cities» της DEMOTRUST, συγχρηματοδοτούμενο από την Ε.Ε. μέσω της πρωτοβουλίας ECOALITY και υλοποιούμενο σε συνεργασία με την ActionAid, υλοποίησε δώδεκα δομημένες συμμετοχικές διαδικασίες στα Νεανικά Δημοτικά Συμβούλια Θέρμης, Καλαμαριάς και Θερμαϊκού. Αυτό επέτρεψε σε νέους

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

πολίτες να συμπαραγάγουν κοινωνικές και περιβαλλοντικές πολιτικές με άμεσα αποτελέσματα για την τοπική διακυβέρνηση — ένα μοντέλο συμβατό με τα ευρήματα ότι η καλά σχεδιασμένη συμμετοχή των νέων σε τοπικά όργανα παράγει πολιτικές δράσεις και προσανατολισμούς των αιρετών (Saltiel & Sklias, 2023). Ο Δήμος Λάρισας, εξάλλου, ανακηρύχθηκε από την UNESCO το 2019 ως πόλη-συντονιστής δικτύου για την Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη εντός του Παγκόσμιου Δικτύου Πόλεων Μάθησης, επενδύοντας στη συνέχεια σε δομημένους κύκλους μάθησης μέσω του Πανεπιστημίου των Πολιτών και ιδρύοντας ένα από τα πρώτα Νεανικά Δημοτικά Συμβούλια σε ελληνικό δήμο. Αυτή η πορεία κορυφώθηκε με την πρωτοβουλία «Δημοκρατία εν Δράσει: Καινοτόμες Διαβουλεύσεις και Συμμετοχή Πολιτών» (2022–2023), η οποία απέφερε στη Λάρισα υποψηφιότητα για τα Ευρωπαϊκά Βραβεία Καινοτομίας στην Πολιτική 2024.

Σε επίπεδο πολιτικών κομμάτων, μια πρώιμη και σημαντική περίπτωση ήταν η Διαβουλευτική Δημοσκόπηση (Deliberative Poll) που διεξήχθη το 2006 στο Μαρούσι. Σχεδιασμένη και υλοποιημένη σε συνεργασία με το Κέντρο Διαβουλευτικής Δημοκρατίας του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ, ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 153 πολιτών διαβουλευτήκε επί έξι υποψηφίων δημάρχων εκ μέρους του ΠΑΣΟΚ, αποτελώντας την πρώτη εφαρμογή Διαβουλευτικής Δημοσκόπησης στην επιλογή υποψηφίων παγκοσμίως (Fishkin et al., 2008).

Συνολικά, και παρά το γεγονός ότι το θεσμικό τοπίο της Ελλάδας εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από συγκεντρωτική λήψη αποφάσεων και ασθενή μεταβίβαση πολιτικής εξουσίας στους τοπικούς δρώντες (Roth et al., 2025), οι περιπτώσεις αυτές απεικονίζουν ένα εξελισσόμενο οικοσύστημα συμμετοχικών θεσμών, που εμπεριέχει γνήσιες δυνατότητες και προσφέρει σημαντικό θεσμικό χώρο για μια βαθύτερη δημοκρατική ανανέωση.

Μέτρηση του Αντικτύπου της Διαβούλευσης και των Συνελεύσεων Πολιτών

Η μέτρηση του αντικτύπου της διαβουλευτικής δημοκρατίας συνιστά ιδιαίτερως σύνθετη πρόκληση, πρωτίστως επειδή η διαβούλευση πρέπει να αξιολογείται και να βελτιώνεται ως συνεχές σύστημα με βάθος χρόνου, αντί να κρίνεται ως μεμονωμένο και απομονωμένο γεγονός. Σύμφωνα με το Κοινό Κέντρο Ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι προσπάθειες αξιολόγησης συχνά περιορίζονται εσφαλμένα στην απλή αποτύπωση της ικανοποίησης των συμμετεχόντων· η πραγματική όμως αναγκαιότητα έγκειται στη συστηματική παρακολούθηση της θεσμικής αφομοίωσης (uptake), της οργανωσιακής μάθησης και της μετρήσιμης επίδρασης στις πολιτικές. Επιπλέον, η προπαρασκευή (set-up) και η ανατροφοδότηση (follow-up) προσδιορίζονται ρητά ως οι πιο υποτιμημένοι παράγοντες του πραγματικού πολιτικού αντικτύπου. Αυτό αναδεικνύει ότι τα απτά αποτελέσματα δεν επέρχονται αυτόματα αλλά απαιτούν ορατή κυβερνητική απόκριση, αιτιολογημένες συστάσεις και δομημένους μηχανισμούς παρακολούθησης.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Η δυσκολία αυτή επιτείνεται από την απαίτηση μακροπρόθεσμης θεσμικής δέσμευσης, καθώς η δημοκρατική αξία των διαβουλευτικών διαδικασιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αξιόπιστη συνέχιση (follow-through). Για παράδειγμα, μετά τη γαλλική Συνέλευση Πολιτών για το Κλίμα, το γαλλικό Ελεγκτικό Συνέδριο υπογράμμισε την κρίσιμη ανάγκη το κράτος να εξοπλιστεί επαρκώς ώστε να διαχειρίζεται, να μετρά και να διατηρεί τη μακροπρόθεσμη εμπλοκή των πολιτών. Κατά συνέπεια, η ουσιαστική επίδραση είναι εκ φύσεως δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί εάν η διαβούλευση αντιμετωπίζεται απλώς ως άσκηση επικοινωνίας ή δημοσίων σχέσεων. Αντιθέτως, απαιτεί να ενσωματωθεί ως σοβαρό εργαλείο πολιτικής, σχεδιασμένο να παράγει συγκροτημένη δημόσια κρίση συναφή με τις πολιτικές, να βελτιώνει την ποιότητα της λήψης αποφάσεων και να οικοδομεί ευρύτερη συναίνεση διαχρονικά.

Η πιο συγκεκριμένη τεκμηρίωση αντικτύπου προέρχεται από περιπτώσεις όπου οι διαβουλευτικές διαδικασίες παρήγαγαν άμεσα πολιτικά αποτελέσματα, με κατεξοχήν παράδειγμα την Ιρλανδία. Η Ιρλανδική Συνέλευση Πολιτών (2016–2018), με 99 μέλη επιλεγμένα τυχαία ώστε να αντικατοπτρίζουν τον ιρλανδικό πληθυσμό ως προς την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική τάξη και τη γεωγραφία (Farrell et al., 2018), διαβουλεύτηκε επί του ζητήματος των αμβλώσεων σε πέντε Σαββατοκύριακα στη διάρκεια πέντε μηνών, ακούγοντας ιατρικούς, νομικούς και ειδικούς σε θέματα βιοηθικής, καθώς και πρόσωπα που κατέθεσαν προσωπικές μαρτυρίες. Τον Απρίλιο του 2017, το 87% των μελών της συνέλευσης ψήφισε υπέρ της τροποποίησης της Όγδοης Τροπολογίας, ενώ τα δύο τρίτα υποστήριξαν την πρόσβαση στην άμβλωση χωρίς χρονικά όρια. Αυτό οδήγησε άμεσα στο δημοψήφισμα του 2018 που κατήργησε τη συνταγματική απαγόρευση, λύνοντας ένα πολιτικό αδιέξοδο δεκαετιών που η εκλογική πολιτική δεν είχε καταφέρει να ξεπεράσει.

Μια συστηματική επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τα διαβουλευτικά γεγονότα, πλαισιωμένη από μια μελέτη περίπτωσης με δεδομένα πάνελ τεσσάρων κυμάτων στο διάστημα δυόμισι ετών, έδειξε ότι οι συμμετέχοντες σε διαβουλευτικά γεγονότα εμφανίζονται περισσότερο πολιτικά αποτελεσματικοί και εμπιστευόμενοι, τόσο πριν όσο και μετά τη διαβούλευση (Boulianne, 2019). Σε επίπεδο κοινότητας, οι «παράπλευρες» επιδράσεις (spillover effects) εκτείνονται πέρα από τους άμεσους συμμετέχοντες. Έρευνα που συνθέτει σχεδόν 70 μελέτες κατέγραψε σταθερές ενδείξεις θετικών παράπλευρων επιδράσεων ακόμη και σε όσους απλώς ενημερώνονται για τη διαδικασία και τις συστάσεις της συνέλευσης, με κύρια επίδραση την αυξημένη εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και στους συμπολίτες, καθώς και αυξημένη προθυμία των μη-συμμετεχόντων να εμπλακούν στην πολιτική και να εξετάσουν εναλλακτικές απόψεις (People Powered, 2026). Η έρευνα του ΟΟΣΑ για την εμπιστοσύνη το 2024 ενισχύει αυτή τη σύνδεση, εντοπίζοντας τις πολιτικές και τους μηχανισμούς για την προώθηση της αποτελεσματικής και συμπεριληπτικής δημόσιας εμπλοκής ως κλειδί για την ενίσχυση των πολιτικών δεξιοτήτων και της εμπιστοσύνης στη διακυβέρνηση (OECD, 2024).

Η διεθνής έρευνα δείχνει ότι οι συνελεύσεις πολιτών μπορούν να συμβάλουν στην αποπόλωση, βοηθώντας πολίτες με ακραίες πολιτικές απόψεις να βρουν κοινό έδαφος. Έρευνα για mini-

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

publics στην Πολωνία διαπίστωσε θετικά αποτελέσματα ακόμη και σε νεότερες δημοκρατίες με υψηλά επίπεδα πολιτικής δυσαρέσκειας και κοινωνικής πόλωσης (Setälä & O’Flynn, 2025· People Powered, 2026). Ένα βασικό εύρημα της βιβλιογραφίας είναι το μετασχηματιστικό αποτέλεσμα της διαβούλευσης στους συμμετέχοντες. Παρότι επιδιώκεται συνήθως με εργαλειακούς σκοπούς —παρέχοντας εικόνα της εκλεπτυσμένης κοινής γνώμης σε ένα δύσκολο πολιτικό πρόβλημα— μια ωφέλιμη παράπλευρη επίδραση είναι ότι τα mini-publics λειτουργούν ως «σχολείο της δημοκρατίας». Η εμπειρία της εμπλοκής επηρεάζει την αίσθηση πολιτικής επιδραστικότητας των συμμετεχόντων, μέσω των κοινωνικών οφελών της συμμετοχής στη δημόσια ζωή, των γνωστικών οφελών από την καλύτερη κατανόηση της πολιτικής και της χάραξης πολιτικής, ή ενός συνδυασμού των δύο (Boswell, 2021).

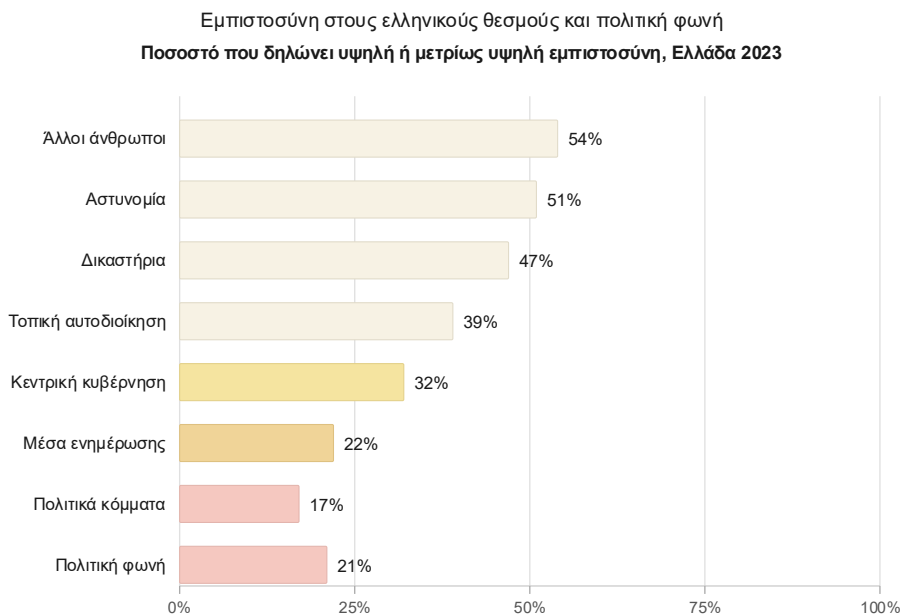
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – Επιχειρήματα για Θεσμική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα

Γιατί η Διαβουλευτική Δημοκρατία αφορά την Ελλάδα;

Εμπιστοσύνη και διακυβερνησιμότητα

Η χαμηλά εκλαμβανόμενη πολιτική «φωνή» ενός πολίτη αποτελεί άμεσο κίνδυνο για την κυβερνησιμότητα: όταν οι άνθρωποι δεν πιστεύουν ότι μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις, είναι λιγότερο πιθανό να αποδεχθούν συμβιβασμούς, να συμμορφωθούν με μεταρρυθμίσεις ή να διατηρήσουν τις πολιτικές δεσμεύσεις σε δύσκολες περιόδους εφαρμογής. Στην Ελλάδα δεκαετίες θεσμικής δυσπιστίας, παρατεταμένων κρίσεων και βαθιάς κοινωνικής πόλωσης έχουν διαβρώσει την εμπιστοσύνη των πολιτών. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (βλ. Γράφημα 1), μόλις το 32% των Ελλήνων εμπιστεύεται την κυβέρνηση· μόλις το 21% πιστεύει ότι το πολιτικό σύστημα επιτρέπει σε ανθρώπους σαν εκείνους να έχουν λόγο, 9 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ. Όσοι αισθάνονται αποκλεισμένοι από την πολιτική φωνή εμπιστεύονται την κεντρική κυβέρνηση κατά 46% λιγότερο από εκείνους που δεν αισθάνονται αποκλεισμένοι, αποδεικνύοντας ότι η διαβουλευτική δημοκρατία αποτελεί ισχυρό μηχανισμό αποκατάστασης εμπιστοσύνης. Δεν υπάρχει εδραιωμένο νομικό ή διαδικαστικό πλαίσιο που να συνδέει τις συνελεύσεις πολιτών με την επίσημη λήψη αποφάσεων: ούτε μοντέλα δημοτικής ένταξης, ούτε μηχανισμοί λογοδοσίας, ούτε εκπαιδευμένο σώμα χαρακτών πολιτικής ως πρωταθλητών της διαβούλευσης. Η δημοκρατική διαβούλευση στην Ελλάδα παραμένει σπασμωδική, εξαρτημένη από δωρητές και θεσμικά περιφερειακή — όχι ως αντανάκλαση πολιτικής απάθειας, αλλά λόγω της απουσίας μιας αρχιτεκτονικής κλιμάκωσης πλαισίων, μεθοδολογίας, συνηγορίας και διαδρομών που θα μπορούσαν να μετατρέψουν τα μεμονωμένα πιλοτικά εγχειρήματα σε αναγνωρισμένους και επαναλήψιμους μηχανισμούς διακυβέρνησης.

Το ελληνικό προφίλ εμφανίζει ένα παράδοξο που ενισχύει το διαβουλευτικό επιχείρημα. Σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο της Άνοιξης 2025, η Ελλάδα κατατάσσεται πρώτη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ-27 ως προς τη συχνότητα συζήτησης πολιτικών (47%, έναντι 26% του ΕΕ-27), ευρωπαϊκών (26%) και τοπικών (39%) θεμάτων, καθώς και στον δείκτη πολιτικού ενδιαφέροντος (36% έναντι 20% του ΕΕ-27). Παράλληλα, η δημοκρατία ως προσωπική αξία αναφέρεται από το 42% των πολιτών - η τρίτη υψηλότερη επίδοση στην ΕΕ. Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα καταγράφεται τελευταία στην ΕΕ-27 στην εμπιστοσύνη στα ΜΜΕ (86% δυσπιστία), στην κυβέρνηση (77%), στις δημόσιες υπηρεσίες (73%) και στο σύστημα υγείας (36%), και προτελευταία στο κοινοβούλιο (77%) και στα κόμματα (88%). Αυτή η ασυμμετρία μεταξύ υψηλής πολιτικής εμπλοκής και χαμηλής θεσμικής εμπιστοσύνης δεν υποδεικνύει απάθεια ούτε αποστροφή προς την πολιτική, αλλά απουσία θεσμικών διαύλων που να μετατρέπουν τη διαθέσιμη πολιτική ενέργεια σε αποτελεσματική «φωνή στο σύστημα».

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση**Γράφημα 1**

Πηγή: OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions (2024). Η πολιτική φωνή μετρά το ποσοστό όσων πιστεύουν ότι το πολιτικό σύστημα δίνει λόγο σε ανθρώπους σαν αυτούς.

Πρόσφατα δεδομένα του Ευρωβαρομέτρου από την Άνοιξη 2023 έως την Άνοιξη 2025 επεκτείνουν αυτή τη ζοφερή εικόνα, αποκαλύπτοντας μια επίμονη και επιδεινούμενη πτωτική τάση στην εγχώρια θεσμική εμπιστοσύνη. Στη διετία αυτή, η ήδη περιορισμένη εμπιστοσύνη στην ελληνική εθνική κυβέρνηση μειώθηκε περαιτέρω, υποχωρώντας από 28% το 2023 (Ευρωβαρόμετρο, 2023) σε μόλις 24% έως το 2025 (Ευρωβαρόμετρο, 2025), ενώ η ευθεία δυσπιστία εκτινάχθηκε σε ένα ανησυχητικό 74%. Παρομοίως, η εμπιστοσύνη στο εθνικό κοινοβούλιο γνώρισε απότομη πτώση 10 ποσοστιαίων μονάδων, υποχωρώντας από 30% σε μόλις 20%. Αυτή η εμβραθυνόμενη εγχώρια κρίση έρχεται σε εμφαντική αντίθεση με την ευρύτερη ευρωπαϊκή τάση, όπου η εμπιστοσύνη στις εθνικές κυβερνήσεις και στα κοινοβούλια της Ε.Ε.-27 ακολούθησε ελαφρώς ανοδική πορεία (φτάνοντας το 36% και το 37% αντιστοίχως το 2025). Ακόμη και η εμπιστοσύνη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που παραδοσιακά καταγράφεται υψηλότερα από εκείνη στους εγχώριους θεσμούς στην Ελλάδα, μειώθηκε στο 37% έως το 2025, παραμένοντας σημαντικά κάτω από τον μέσο όρο της Ε.Ε.-27 του 52%. Αυτό το διευρυνόμενο και διαρκές χάσμα μεταξύ πολιτών και αντιπροσωπευτικών θεσμών υπογραμμίζει ότι το ελληνικό έλλειμμα εμπιστοσύνης δεν είναι στατική κατάσταση αλλά μια ενεργά επιδεινούμενη τροχιά, ενισχύοντας την επιτακτική ανάγκη για νέες, δομημένες διαβουλευτικές αρχιτεκτονικές που θα γεφυρώσουν το δημοκρατικό χάσμα.

Πολυπλοκότητα της Πολιτικής

Τα συγκριτικά στοιχεία του ΟΟΣΑ υποδεικνύουν ότι οι αντιπροσωπευτικές διαβουλευτικές διαδικασίες έχουν πολλαπλασιαστεί ακριβώς επειδή οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν σύνθετα προβλήματα με συμβιβασμούς, όπου η συμβατική πολιτική δυσκολεύεται να διατηρήσει τη νομιμοποίησή της (OECD, 2020c). Για την Ελλάδα, το επιχειρησιακό ερώτημα είναι ποιοι τομείς πολιτικής προσφέρονται περισσότερο για μια κρίση κοινού καθοδηγούμενη από τη διαβούλευση. Οι διαβουλευτικές διαδικασίες υψηλής ποιότητας δεν αποτελούν υποκατάστατο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Τα διεθνή πρότυπα τονίζουν ότι η διαβουλευτική δημοκρατία είναι διαμορφωμένη ώστε να συμπληρώνει τις αντιπροσωπευτικές διαδικασίες πληροφορώντας τις και ενισχύοντας τη νομιμοποίησή τους μέσω δομημένων εισροών των πολιτών, εφόσον οι εντολές και η λογοδοσία είναι σαφείς (Council of Europe, 2023). Στόχος δεν είναι η παράκαμψη των εκλεγμένων θεσμών και αντιπροσώπων, αλλά η ενίσχυση της ποιότητας και της συναίνεσης στη λήψη αποφάσεων, ιδίως εκεί όπου οι συμβατικές και συχνά επιτηδευμένες διαβουλεύσεις παράγουν χαμηλή εμπιστοσύνη, χαμηλή σαφήνεια και αδύναμους βρόχους ανατροφοδότησης.

Η διαβουλευτική δημοκρατία πρέπει να γίνεται κατανοητή ως θεσμικός μηχανισμός — ένας τρόπος για τις δημόσιες αρχές και την κοινωνία των πολιτών να συμπαραγάουν καλύτερες αποφάσεις, να μειώνουν τα ελλείμματα νομιμοποίησης και να βελτιώνουν την ποιότητα του δημόσιου λόγου υπό συνθήκες πολυπλοκότητας. Στην Ελλάδα, όπου σημαντικό μέρος των πολιτών αναφέρει περιορισμένη πολιτική «φωνή» και σχετικά χαμηλή εμπιστοσύνη στους πολιτικούς θεσμούς, η πολιτική πρόκληση δεν αφορά μόνο την ικανοποίηση από την κυβέρνηση (OECD, 2024)· αφορά την ανθεκτικότητα και την κυβερνησιμότητα των μεταρρυθμίσεων σε τομείς που απαιτούν μακροπρόθεσμη δέσμευση (για παράδειγμα, φιλικές προς το κλίμα πολιτικές, κοινωνική πολιτική, ψηφιακή μετάβαση, συστημικές μεταρρυθμίσεις κ.λπ.). Επομένως, η υιοθέτηση διαβουλευτικών πρακτικών είναι ζωτικής σημασίας: θα μετασχηματίσει την κοινωνική συναίνεση από παθητική αποδοχή σε ενεργό και σταθερή δέσμευση και ιδιοκτησία (ownership), κρίσιμη για την επιτυχία των μακροπρόθεσμων εθνικών στόχων.

Χτίζοντας Διαβουλευτικές Διαδικασίες στην Ελλάδα

Η κεντρική επιλογή πολιτικής για την Ελλάδα είναι κατά πόσον η διαβούλευση θα γίνει επαναλήψιμη, βασισμένη σε βέλτιστα πρότυπα, ή θα παραμείνει ένα περιστασιακό, εξαρτημένο από προσωπικότητες πείραμα. Οι συστάσεις που ακολουθούν προσανατολίζονται επομένως σε τρεις κατευθύνσεις: (i) ποιότητα και ακεραιότητα, (ii) αξιόπιστη ανατροφοδότηση και (iii) σώρευση μάθησης.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Η ποιότητα και ο αντίκτυπος (βλ. Γράφημα 2) καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από αυτά που συμβαίνουν πριν και μετά τη διαβούλευση, και όχι μόνο κατά τη διάρκειά της. Πιο συγκεκριμένα:

Γράφημα 2

Πού οικοδομείται η ποιότητα της διαβούλευσης

Ο αντίκτυπος εξαρτάται από την προετοιμασία και την παρακολούθηση, όχι μόνο από την ίδια τη διαβούλευση

- Η βάση τεκμηρίωσης του «διαβουλευτικού κύματος» (deliberative wave) του ΟΟΣΑ συνθέτει αρχές καλής πρακτικής και τονίζει ότι οι διαβουλευτικές διαδικασίες είναι ιδιαίτερες χρήσιμες για σύνθετα, αξιακά προβλήματα και μακροπρόθεσμα ζητήματα (OECD, 2020).
- Τα πρότυπα και η χαρτογράφηση του Συμβουλίου της Ευρώπης αναδεικνύουν τη σαφήνεια εντολής, τη δίκαιη εκπροσώπηση, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία ως κεντρικά στοιχεία (Council of Europe, 2023).
- Η προπαρασκευή (set-up) και η ανατροφοδότηση (follow-up) είναι οι πιο υποτιμημένοι παράγοντες πραγματικού πολιτικού αντίκτυπου, προσφέροντας δομημένες συστάσεις σε όλες τις φάσεις (Bertelsmann Stiftung & Federation for Innovation in Democracy, 2025).

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

- Οι οδηγίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αξιολόγηση της εμπλοκής των πολιτών τονίζει τη συστηματική αξιολόγηση ως προϋπόθεση για την ακεραιότητα, την ποιότητα και τη μάθηση, ιδίως στο μετά-CoFoE πλαίσιο διευρυμένων διαβουλευτικών μορφών (CoP CC on Participatory and Deliberative Democracy, 2025).

Η ακεραιότητα της διαβουλευτικής πρακτικής απαιτεί ρητή αντιμετώπιση τεσσάρων νόμιμων ερωτημάτων που εγείρονται από τους ίδιους τους φορείς χάραξης πολιτικής. Πρώτον, η ισορροπία μεταξύ τυχαιότητας (sortition) και αντιπροσωπευτικότητας: η στρωματοποίηση και η δίκαιη επιλογή πρέπει να τεκμηριώνονται δημόσια ώστε η κλήρωση να μην υπονομεύσει την αντίληψη αντιπροσώπευσης. Δεύτερον, οι κίνδυνοι επιλογής θεμάτων: ζητήματα έντονης πόλωσης ή ζητήματα δικαιωμάτων μειονοτήτων απαιτούν ιδιαίτερη μεθοδολογική φροντίδα και διασφαλίσεις, ώστε η διαβούλευση να μην παράγει αποτελέσματα που υπονομεύουν τα ίδια τα δικαιώματα που υποτίθεται ότι ενισχύει. Τρίτον, η απουσία διαβουλευτικής κουλτούρας: στην Ελλάδα, εκπαιδευτικές διαδικασίες προετοιμασίας των πολιτών και των φορέων χάραξης πολιτικής αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση, όχι προαιρετικό συμπλήρωμα. Τέταρτον, και πιο κρίσιμα, το follow-up προς τον πολίτη: η νομιμοποίηση καταρρέει αν ο συμμετέχων δεν αντιληφθεί από αποτέλεσμα της συμμετοχής του. Η αναγνώριση αυτών των κινδύνων δεν αποδυναμώνει αλλά ενισχύει το επιχείρημα υπέρ δομημένης θεσμικής αρχιτεκτονικής.

Οι προαναφερόμενες διαστάσεις αποκρυσταλλώνονται σε ένα σύνολο σχεδιαστικών αρχών που η διεθνής εμπειρία έχει αναδείξει ως καθοριστικές για την αποτελεσματικότητα των διαβουλευτικών διαδικασιών. Ο ακόλουθος πίνακας συνοψίζει αυτές τις αρχές και τις μεταφράζει σε συγκεκριμένες πρακτικές προεκτάσεις για το ελληνικό πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα δομικά χαρακτηριστικά του ελληνικού πολιτικού συστήματος όσο και τις τεκμηριωμένες απαιτήσεις καλής πρακτικής.

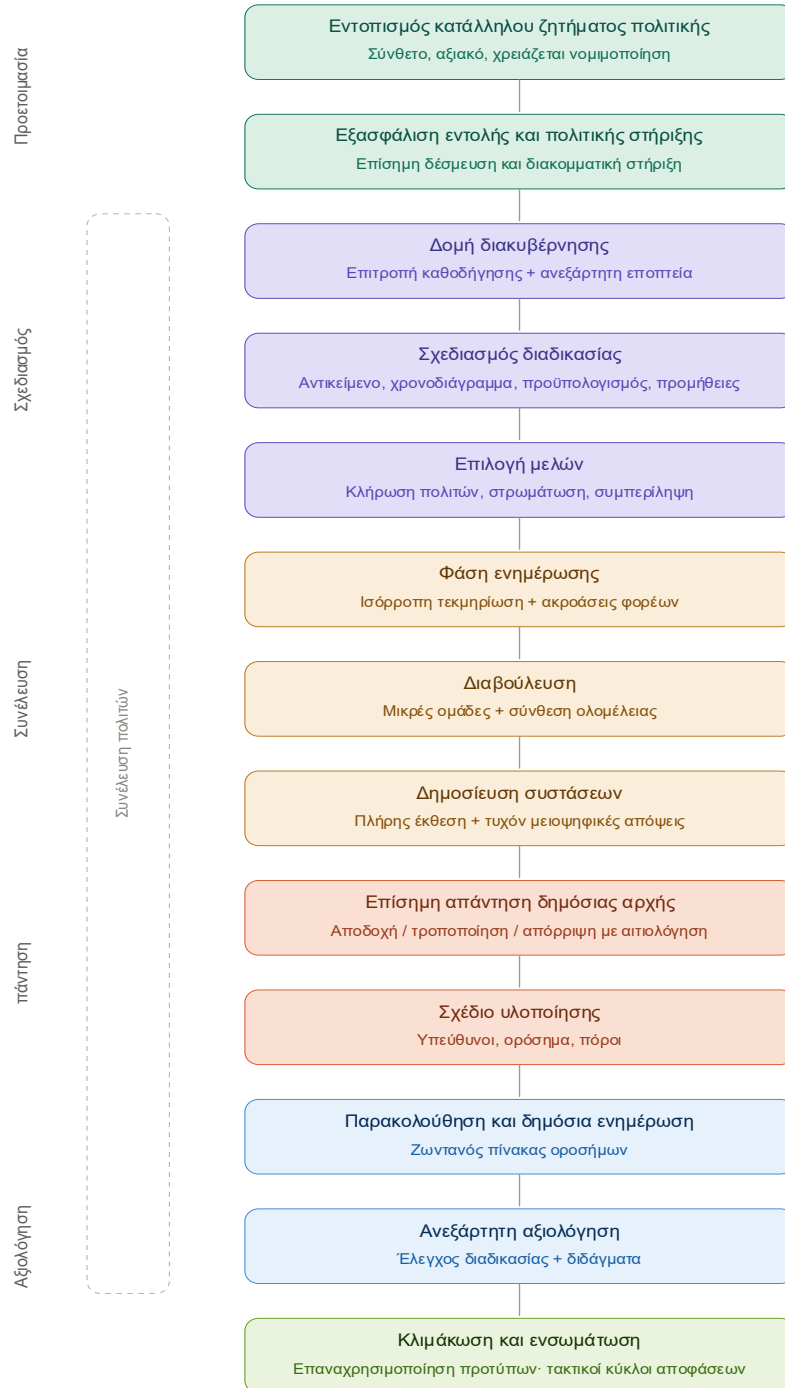
Συγκριτικός πίνακας αρχών σχεδιασμού και προεκτάσεων πολιτικής

Αρχές	Πρακτική προέκταση για την Ελλάδα
Σαφής εντολή και σύνδεση με τη λήψη απόφασης	Προσδιορισμός του ερωτήματος που απαντάται, των αναμενόμενων αποτελεσμάτων και του τρόπου επεξεργασίας των συστάσεων (Council of Europe, 2023).
Αντιπροσωπευτική επιλογή συμμετεχόντων	Χρήση τυχαίας επιλογής με στρωματοποίηση, δημοσίευση της μεθόδου, δίκαιη αποζημίωση και υποστήριξης για τη μείωση των αποχωρήσεων (OECD, 2025b).
Συμπερίληψη πέραν των δημογραφικών	Πρόβλεψη προσβασιμότητας, υποστήριξης φροντίδας παιδιών/εξαρτώμενων, διερμηνείας και στοχευμένης

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Αρχές	Πρακτική προέκταση για την Ελλάδα εξωστρέφειας ώστε η συμπερίληψη να είναι ουσιαστική, όχι συμβολική (FIDE, n.d.).
Ακεραιότητα τεκμηρίωσης και ισορροπημένη μάθηση	Μέθοδος επιμέλειας τεκμηρίων, διασφάλιση ισορροπημένων οπτικών, παροχή υλικού σε προσβάσιμες μορφές, δημοσιοποίηση όσων χρησιμοποιήθηκαν (OECD, 2020).
Έμπειρη διευκόλυνση και ασφαλής διαβούλευση	Εκπαίδευση διευκολυντών, πρόβλεψη για ομαδική δυναμική και στιγμές υψηλής συναισθηματικής φόρτισης, καθορισμός κανόνων και μηχανισμών κλιμάκωσης.
Διαφάνεια και επικοινωνία	Επικοινωνία σκοπού, σύνθεσης και ορίων εκ των προτέρων, δημοσίευση ενημερώσεων προόδου, προβολή χωρίς να μετατρέπεται η διαβούλευση σε επιτέλεση.
Αξιόπιστη ανατροφοδότηση και παρακολούθηση	Δέσμευση για δημόσια ενημέρωση, μηχανισμό παρακολούθησης και αιτιολόγηση αποδοχής/απόρριψης συστάσεων, ανάθεση διοικητικής ιδιοκτησίας (Bertelsmann Stiftung & FIDE, 2025).
Αξιολόγηση ενσωματωμένη από την αρχή	Σχέδιο ανεξάρτητης αξιολόγησης, χρήση μεικτών δεικτών.
Η τοπική αυτοδιοίκηση ως κινητήρας	Αξιοποίηση των δήμων για πιλοτική εφαρμογή και κανονικοποίηση της διαβουλευτικής πρακτικής εκεί όπου τα ζητήματα πολιτικής είναι απτά (Gouache, 2020).
Θεσμική μάθηση και κλιμάκωση	Δημιουργία κοινότητας πρακτικής σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Οι αρχές σχεδιασμού δεν λειτουργούν απομονωμένα, αλλά εντάσσονται σε μια ακολουθία αλληλεξαρτώμενων σταδίων που συνθέτουν τον κύκλο ζωής μιας διαβουλευτικής διαδικασίας. Το ακόλουθο διάγραμμα (βλ. Γράφημα 3) αποτυπώνει αυτόν τον κύκλο στις τέσσερις φάσεις του, (α) τη Προετοιμασία, (β) το Σχεδιασμό, (γ) τη Συνέλευση και (δ) την Αξιολόγηση, αναδεικνύοντας τόσο την εσωτερική λογική κάθε φάσης όσο και τη διαδοχή τους ως ενιαία αρχιτεκτονική θεσμικής λογοδοσίας. Η απεικόνιση αυτή εξυπηρετεί διπλό σκοπό, αφενός καθιστά σαφές ότι η παράλειψη οποιουδήποτε σταδίου και ιδίως των υποτιμημένων φάσεων της προετοιμασίας και της παρακολούθησης, υπονομεύει τη νομιμοποίηση του όλου εγχειρήματος, αφετέρου προσφέρει ένα πρακτικό εργαλείο αναφοράς για τους φορείς που αναλαμβάνουν τον σχεδιασμό διαβουλευτικών διαδικασιών στο ελληνικό πλαίσιο.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση
Γράφημα 3

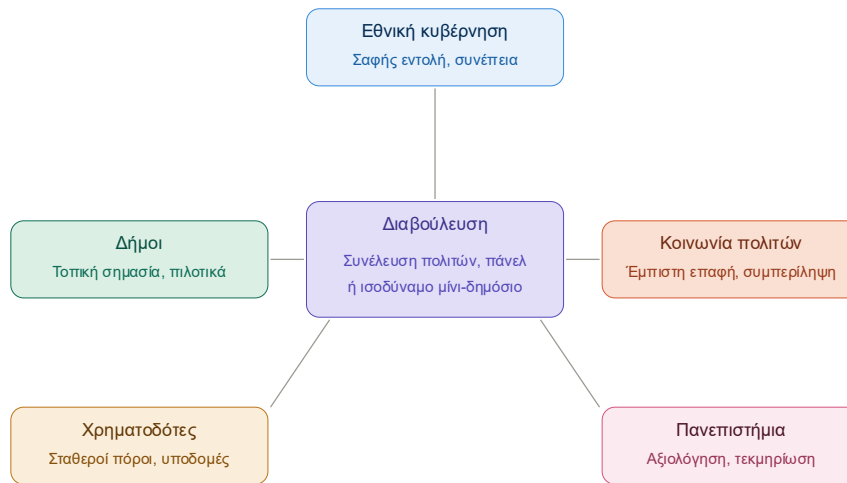
Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Δημιουργώντας ένα Οικοσύστημα Διαβούλευσης στην Ελλάδα: Δρώντες και Θεσμικοί Ρόλοι

Μελετώντας το οικοσύστημα διαβούλευσης, διαπιστώνεται η ύπαρξη πέντε δυνητικών ομάδων υλοποίησης σχετικών πρωτοβουλιών (βλ. Γράφημα 4), οι οποίες φέρουν διακριτή αλλά συμπληρωματική ευθύνη ώστε η διαβουλευτική δημοκρατία να λειτουργεί ως σύστημα και όχι ως σειρά απομονωμένων ή εφάπαξ γεγονότων. Η ενοποιητική αρχή σε όλες τις πέντε ομάδες είναι ότι η ποιότητα, η λογοδοσία και η βιωσιμότητα πρέπει να σχεδιάζονται εξ αρχής· δεν μπορούν να προστεθούν εκ των υστέρων, αφού μια διαδικασία έχει ήδη εκτελεστεί. Ειδικά για την Ελλάδα, η σταδιακή οικοδόμηση αυτής της υποδομής μέσω τοπικών πιλοτικών εφαρμογών είναι πιο ρεαλιστική και πιο ανθεκτική από μια εκ των άνω εθνική εντολή χωρίς οργανωτική ικανότητα.

Γράφημα 4

Πέντε αλληλεξαρτώμενοι ρόλοι σε ένα διαβουλευτικό σύστημα
 Η αδυναμία σε οποιονδήποτε κρίκο υπονομεύει το σύνολο

Η ενοποιητική αρχή

Η ποιότητα και η λογοδοσία πρέπει να σχεδιάζονται εξ αρχής
 — δεν προστίθενται εκ των υστέρων, αφού ολοκληρωθεί η διαδικασία

Εθνική Κυβέρνηση και Κοινοβούλιο

Οι εθνικές αρχές θέτουν τους κανόνες του παιχνιδιού. Ο ρόλος τους είναι να εδραιώσουν πρότυπα, να εγγυηθούν τη συνέχιση και να οικοδομήσουν την κεντρική ικανότητα που επιτρέπει στο υπόλοιπο σύστημα να λειτουργήσει. Προτείνεται:

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

- Η υιοθέτηση εθνικού πλαισίου ποιότητας διαβούλευσης ευθυγραμμισμένου με τις αρχές του Συμβουλίου της Ευρώπης και την καλή πρακτική του ΟΟΣΑ, που να αποσαφηνίζει ελάχιστα πρότυπα ως προς την εντολή, την επιλογή συμμετεχόντων, την ακεραιότητα τεκμηρίωσης, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία (Council of Europe, 2023· OECD, 2020).
- Η συγκρότηση μικρής κεντρικής δομής — μιας αποκλειστικής «μονάδας διαβούλευσης» ή διυπουργικής λειτουργίας υποστήριξης — που μπορεί να παρέχει σε υπουργεία και περιφέρειες πρότυπα προμηθειών (procurement templates), πρότυπα επιλογής συμμετεχόντων και ανάθεση αξιολογήσεων, αντικατοπτρίζοντας τη λογική ανάπτυξης ικανοτήτων σε επίπεδο Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, n.d.)

Δήμοι και Τοπικές Αρχές

Οι τοπικές αρχές αποτελούν τους πλέον ελπιδοφόρους μοχλούς της θεσμικής μάθησης, καθώς οι κύκλοι πολιτικής είναι βραχύτεροι και τα ζητήματα πιο απτά. Είναι εκεί όπου η «φωνή με συνέπειες» μπορεί να αποδειχθεί με τον πιο πειστικό τρόπο. Ως εκ τούτου, συνίσταται τα εξής:

- Προτεραιοποίηση τοπικών διαβουλευτικών πιλοτικών εφαρμογών σε ζητήματα όπου ο κύκλος απόφασης είναι σαφής και τα αποτελέσματα ορατά στους κατοίκους (Gouache, 2022).
- Διασφάλιση νομιμοποίησης της επιλογής συμμετεχόντων μέσω πολιτικής κλήρωσης (sortition), στρωματοποιημένης δειγματοληψίας και δημόσια τεκμηριωμένης μεθοδολογίας, σε συνδυασμό με πρακτικές υποστηρίξεις συμπερίληψης (αποζημίωση/ημερήσιες αποζημιώσεις, φροντίδα παιδιών, διερμηνεία), ώστε η διαβούλευση να μην κυριαρχείται από εκείνους που είναι ήδη πολιτικά ενεργοί.
- Ένταξη εκπαίδευσης σε διευκόλυνση στα προγράμματα ανάπτυξης ικανοτήτων των δήμων, αντιμετωπίζοντας τη διευκόλυνση ως επαγγελματική λειτουργία με καθορισμένα πρότυπα και όχι ως περιστασιακή δεξιότητα που ανατίθεται σε όποιον είναι διαθέσιμος.

Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών

Η κοινωνία των πολιτών γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ θεσμών και κοινοτήτων που ενδέχεται να δυσπιστούν προς τη συμμετοχή που καθοδηγείται από την κυβέρνηση. Η αξιοπιστία τέτοιων ομάδων από την Κοινωνία των Πολιτών εξαρτάται από τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τόσο από τις αναθέτουσες αρχές όσο και από κομματικά συμφέροντα. Στο πλαίσιο αυτό, οι οργανώσεις καλούνται να:

- λειτουργούν ως αξιόπιστοι σύνδεσμοι για εξωστρέφεια και συμπερίληψη, ιδίως με κοινότητες που είναι επιφυλακτικές απέναντι σε πρωτοβουλίες που καθοδηγούνται από το κράτος συμπεριλαμβάνοντας ρητά και τους συνδικαλιστικούς φορείς ως

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

οργανωμένο τμήμα της κοινωνίας των πολιτών με συστηματική παρουσία και διαμεσολαβητική ικανότητα. Ευθυγράμμιση των προσπαθειών εξωστρέφειας με ασφαλιστικές δικλίδες που διατηρούν την ανεξαρτησία της επιλογής συμμετεχόντων (Bertelsmann Stiftung & FIDE, 2025).

- στηρίζουν την διαδικασία ανατροφοδότησης μέσω μηχανισμών δημόσιας λογοδοσίας, διαφανών δεικτών παρακολούθησης (trackers), κοινωνικής παρακολούθησης και ανεξάρτητης αναφοράς, χωρίς να επιτραπεί η κατάληψη της διαβούλευσης από κομματικά συμφέροντα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Κοινό Κέντρο Ερευνών, 2025).

Πανεπιστήμια και Ερευνητές

Τα ακαδημαϊκά ιδρύματα παράγουν τη βάση τεκμηρίωσης που επιτρέπει στη διαβουλευτική πρακτική να αξιολογηθεί, να εξευγενιστεί και να υπερασπιστεί τον εαυτό της απέναντι σε κριτική. Ο ρόλος αυτός μπορεί να εξειδικευτεί ως εξής:

- Ενσωμάτωση διαβουλευτικών πρακτικών στις δικές τους διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ως βασική όψη της στρατηγικής τους για την κοινοτική δέσμευση και κατανόηση.
- Συν-σχεδιασμός πλαισίων αξιολόγησης που να είναι ταυτόχρονα αξιόπιστα για τους χαρακτες πολιτικής και χρήσιμα για τους επαγγελματίες, παρακολουθώντας όχι μόνο την ικανοποίηση των συμμετεχόντων αλλά και τη θεσμική αφομοίωση, την οργανωσιακή μάθηση και τη μετρήσιμη πολιτική επιρροή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Κοινό Κέντρο Ερευνών, 2025).
- Συμβολή στη διακυβέρνηση της τεκμηρίωσης μέσα από την ανάπτυξη προσβάσιμων ενημερώσεων τεκμηρίωσης (evidence briefings), τη χαρτογράφηση των οπτικών των φορέων και τη συστηματική καταγραφή της ελληνικής διαβουλευτικής πρακτικής, οικοδομώντας μια εγχώρια βάση τεκμηρίωσης που μειώνει την εξάρτηση από συγκριτική επαγωγή άλλων χωρών (Council of Europe, 2022).

Σε όλες τις πέντε ομάδες ενδιαφερομένων αναδύεται μια κοινή αρχιτεκτονική. Η διαβουλευτική δημοκρατία πετυχαίνει όταν η σαφήνεια της εντολής (κυβέρνηση), η τοπική συνάφεια (δήμοι), η αξιόπιστη εξωστρέφεια (κοινωνία των πολιτών) και η αυστηρή αξιολόγηση (πανεπιστήμια) λειτουργούν από κοινού. Αδυναμία σε οποιοδήποτε μεμονωμένο κρίκο υπονομεύει ολόκληρο το σύστημα. Για την Ελλάδα, το στρατηγικό ερώτημα δεν είναι αν θα υιοθετηθούν διαβουλευτικές πρακτικές, αλλά αν και οι πέντε ρόλοι μπορούν να επανδρωθούν με επαρκή ικανότητα και συντονισμό ώστε η πρακτική να γίνει βιώσιμη. Οι παραπάνω συστάσεις είναι επομένως αλληλεξαρτώμενες και όχι προαιρετικές· μερική υιοθέτηση εγκυμονεί τον κίνδυνο παραγωγής ακριβώς της «συμβολικής συμμετοχής» που η διαβούλευση υψηλής ακεραιότητας προορίζεται να αντικαταστήσει.

Μελλοντική Πορεία Δράσης

Η ευκαιρία για την Ελλάδα είναι να αντιμετωπίσει τη διαβουλευτική δημοκρατία ως σοβαρή επένδυση σε δημοκρατική υποδομή, ευθυγραμμισμένη με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ικανή να παράγει συγκροτημένη δημόσια κρίση συναφή με τις πολιτικές, και σχεδιασμένη για επαναληψιμότητα.

Τρεις προϋποθέσεις είναι καθοριστικές. Πρώτον, η διαβούλευση πρέπει να αγκυρώνεται σε πραγματικές διαδρομές απόφασης. Η ιρλανδική και η γαλλική εμπειρία δείχνουν ότι η διαβούλευση μπορεί να διαμορφώσει μείζονες ατζέντες, αλλά ότι η φήμη της πλήττεται όταν η ανατροφοδότηση είναι αδύναμη ή ασαφής (Farrell et al., 2018). Δεύτερον, η Ελλάδα οφείλει να εκκινήσει από τοπικά πιλοτικά εγχειρήματα και, μέσα από τη σταδιακή τους μετεξέλιξη, να τα κλιμακώσει σε εθνικό επίπεδο, αξιοποιώντας την τοπική αυτοδιοίκηση ως κινητήρα θεσμικής μάθησης. Τρίτον, η διαβούλευση πρέπει να αξιολογείται και να βελτιώνεται ως σύστημα με βάθος χρόνου, και όχι να κρίνεται από ένα μεμονωμένο γεγονός.

DemoAct

Το *DemoAct* («Democracy in Action») είναι μια πρωτοβουλία η οποία ανταποκρίνεται άμεσα σε αυτή την πρόκληση. Στοχεύει στην ενίσχυση μοντέλων δημοκρατικής διαβούλευσης και στη βιώσιμη ενσωμάτωση των μεθόδων «συνέλευσης πολιτών» στη δημόσια διοίκηση και την κοινωνία των πολιτών, γεφυρώνοντας έτσι τα υπάρχοντα συστημικά κενά μεταξύ κοινωνίας και θεσμών. Το *DemoAct* δίνει προτεραιότητα σε έναν πρακτικό προσανατολισμό: στη συγκρότηση δικτύου χαρακτών πολιτικής, στην οργάνωση μιας συνέλευσης πολιτών με τον Δήμο Αθηναίων και στην παροχή εργαστηρίων ανάπτυξης ικανοτήτων με εταίρους από την κοινωνία των πολιτών και την ακαδημαϊκή κοινότητα. Το *DemoAct* υλοποιείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και χρηματοδοτείται μέσω του υποστηριζόμενου από την Ε.Ε. προγράμματος PLATO, με το Ίδρυμα Μποδοσάκη ως διαχειριστή.

Το *DemoAct* στοχεύει στην ενίσχυση μοντέλων δημοκρατικής διαβούλευσης με ενεργό συμμετοχή των θεσμών, φιλοδοξώντας να ενσωματώσει μεθόδους διαβούλευσης των πολιτών στη δημόσια διοίκηση και την κοινωνία των πολιτών, και να κλείσει τα κενά μεταξύ κοινωνίας και θεσμών βελτιώνοντας τη συμμετοχή και την ποιότητα των αποφάσεων πολιτικής. Το *DemoAct* δεν είναι μόνο συνηγορία υπέρ της διαβούλευσης αλλά μια εφαρμοσμένη παρέμβαση με τουλάχιστον τρεις πρακτικούς πυλώνες:

- Συγκρότηση δικτύου χαρακτών πολιτικής για τη διευκόλυνση του διαλόγου με τους θεσμούς και τη διαμόρφωση συνθηκών βιώσιμης υιοθέτησης διαβουλευτικών πρακτικών.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

- Διοργάνωση μιας συνέλευσης πολιτών.
- Παροχή εργαστηρίων ανάπτυξης ικανοτήτων με εταίρους από την κοινωνία των πολιτών και την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Στους εταίρους περιλαμβάνονται το European University Institute – School of Transnational Governance, το FIDE Europe και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Φιλοδοξία του είναι να υποστηρίξει τη βιώσιμη ενσωμάτωση των μεθόδων διαβούλευσης πολιτών στη δημόσια διοίκηση και την κοινωνία των πολιτών (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2026). Εάν η Ελλάδα αγκαλιάσει τη διαβούλευση ως σοβαρό εργαλείο πολιτικής (και όχι ως άσκηση επικοινωνίας), μπορεί να συμβάλει στη μετατόπιση της συμμετοχής από σπασμωδική και πολωμένη αντιπαλότητα προς τεκμηριωμένη, συμπεριληπτική και προσανατολισμένη στη δράση δημόσια εμπλοκή.

Το DemoAct μπορεί να διαδραματίσει εποικοδομητικό ρόλο «γέφυρας» σε αυτή τη στρατηγική, συνδέοντας τα ευρωπαϊκά πρότυπα και την τεχνογνωσία με τις ελληνικές θεσμικές πραγματικότητες μέσω ενός δικτύου, μιας συγκεκριμένης τοπικής συνέλευσης πολιτών και ανάπτυξης ικανοτήτων.

Βιβλιογραφικές πηγές

- Alemanno, A. (2025, November 14). EU enlargement, reform and the missing citizens. Social Europe. <https://www.socialeurope.eu/eu-enlargement-reform-and-the-missing-citizens>
- Boswell, J. (2021). Seeing like a citizen: How being a participant in a citizens' assembly changed everything I thought I knew about deliberative minipublics. *Journal of Deliberative Democracy*, 17(1). <https://doi.org/10.16997/jdd.975>
- Boulianne, S. (2019). "Building Faith in Democracy: Deliberative Events, Political Trust and Efficacy." *Political Studies*, 67(1), 4–21. <https://doi.org/10.1177/0032321718761466>
- Chwalisz, C. (2019). A new wave of deliberative democracy. Carnegie Endowment for International Peace.
- Conference on the Future of Europe. (n.d.). European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/conference-future-europe_en#commission-follow-up-on-the-outcome-of-the-conference
- Cour des comptes. (2024). ANNUAL ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION OF THE MEASURES SET OUT IN THE CLIMATE AND RESILIENCE LAW. In ANNUAL ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION OF THE MEASURES SET OUT IN THE CLIMATE AND RESILIENCE LAW. <https://www.ccomptes.fr/en/documents/69288>
- Deligiaouri, A. (2012). Open Governance and E-Rulemaking: Online Deliberation and Policy-Making in contemporary Greek Politics. *Journal of Information Technology & Politics*, 10(1), 104–124. <https://doi.org/10.1080/19331681.2012.746109>
- ELIAMEP. (2022). The Conference on the Future of Europe: A kaleidoscope of democracy. Hanns-Seidel-Stiftung & Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP). https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2023/01/CoFoe_Volume2_01.pdf
- EUROPEAN COMMISSION. (2023). COMMISSION RECOMMENDATION (EU) 2023/2836 of 12 December 2023 on promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2023/2836/oj/eng/pdf>
- European Commission. (2023). Standard Eurobarometer 99: Spring 2023 - Factsheet Greece.
- European Commission. (2024). Standard Eurobarometer 101: Spring 2024 - Factsheet Greece.
- European Commission. (2025). Standard Eurobarometer 103: Spring 2025 - Factsheet Greece.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Evaluating citizen engagement in policymaking | CoP CC on Participatory and Deliberative Democracy. (2025). <https://cop-demos.jrc.ec.europa.eu/resources/evaluating-citizen-engagement-policymaking>

Farrell, D. M., Suiter, J., & Harris, C. (2018). 'Systematizing' constitutional deliberation: the 2016–18 citizens' assembly in Ireland. *Irish Political Studies*, 34(1), 113–123. <https://doi.org/10.1080/07907184.2018.1534832>

FIDE - Federation for Innovation in Democracy. (n.d.). FIDE - Federation for Innovation in Democracy. <https://www.fidemocracy.org/theory-of-change>

Fishkin, J., Luskin, R. C., Panaretos, J., Siu, A., & Xekalaki, E. (2008). Returning deliberative democracy to Athens: Deliberative polling for candidate selection. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1142842>

Fultner, B., Fultner, B., Pensky, M., Yates, M., Fultner, B., Heath, J., Anderson, J., Rehg, W., Olson, K., Zurn, C., Haysom, K., Cronin, C., & Mendieta, E. (2011). Jürgen Habermas. <https://doi.org/10.1017/upo9781844654741>

Fung, A., & Wright, E. O. (2001). Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics & Society*, 29(1), 5–41. <https://doi.org/10.1177/0032329201029001002>

Gouache, C. (2020, February). Active Citizens, A Network of Cities for Participatory Democracy: Citizens' participation in Small & Medium EU Cities (URBACT Baseline Study). URBACT. [https://urbact.eu/sites/default/files/2022-10/ActiveCitizens APN Baseline study.pdf](https://urbact.eu/sites/default/files/2022-10/ActiveCitizens%20APN%20Baseline%20study.pdf)

Gherghina, S., & Mitru, B. (2025). Why political parties support deliberative democracy in Europe. *Political Studies*, 1–12. <https://doi.org/10.1177/00323217251352647>

Gherghina S and Mitru B (2025) Too Little, Too Vague: How Populist Parties Talk about Deliberation in Europe. *Politics* 45 (3): 417–434.

Gherghina S, Close C and Carman CJ (2023) Parliamentarians' Support for Direct and Deliberative Democracy in Europe: An Account of Individual-Level Determinants. *Comparative Politics* 55 (2): 219–238.

Gherghina S, Geissel B and Henger F (2024a) Limited Congruence: Citizens' Attitudes and Party Rhetoric about Referendums and Deliberative Practices. *Politics and Governance* 12: 1–17.

Gherghina S, Pilet J-B and Mitru B (2024b) Big Ideas, Little Detail: How Populist Parties Talk about Referendums in Europe. *Contemporary Politics* 30 (4): 437–455.

Gherghina S, Soare S and Jacquet V (2020) Deliberative Democracy and Political Parties: Functions and Consequences. *European Political Science* 19 (2): 200–211.

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Haughton T and Deegan-Krause K (2020) The Old and the New: How Parties Differ with Age and Time. In: Haughton T and Deegan-Krause K (eds) The New Party Challenge: Changing Cycles of Party Birth and Death in Central Europe and beyond. Oxford: Oxford University Press, pp.114–142.

Homepage | COP CC on Participatory and Deliberative Democracy. (n.d.). <https://cop-demos.jrc.ec.europa.eu/>

Karelis, C., Lachana, Z., Sarantis, D., Gkatzias, S., Alexopoulos, C., & Charalabidis, Y. (2026). Analysing the landscape and multilinguality aspects of deliberation platforms in Greece. *Frontiers in Political Science*, 8. <https://doi.org/10.3389/fpos.2026.1787119>

Metze, T. (2011). Foundations and frontiers of deliberative governance, by J.S. Dryzek with S. Niemeyer. *Critical Policy Studies*, 5(4), 475–477. <https://doi.org/10.1080/19460171.2011.628074>

National Assembly for Wales. (2019). National Assembly for Wales Citizens' Assembly: Full report. <https://senedd.wales/media/wsfwpot/national-assembly-for-wales-citizens-assembly-full-report.pdf>

Núñez L, Close C and Bedock C (2016) Changing Democracy? Why Inertia Is Winning Over Innovation. *Representation* 52 (4): 341–357.

Oecd. (2020). Innovative citizen participation and new democratic institutions. In OECD Publishing eBooks. <https://doi.org/10.1787/339306da-en>

OECD (2021a). Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/12/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy>

OECD (2021b). Evaluation Guidelines for Representative Deliberative Processes. <https://doi.org/10.1787/10ccbfcb-en>

OECD (2024). Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results. <https://doi.org/10.1787/9a20554b-en>

Oecd. (2025). Government at a glance 2025. In *Government at a glance*. <https://doi.org/10.1787/0efd0bcd-en>

OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results. (2024). OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2024 Results - Country notes: Greece. In *OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results*. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results-country-notes_a8004759-en/greece_56edc018-en.html

Διαβουλευτική Δημοκρατία στην Ελλάδα: Ανάγκη για Θεσμική Μεταρρύθμιση

Passerin D'Entrèves, M. (2000). Legitimacy and Democratic Deliberation. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, No. 96. <https://www.jstor.org/stable/41802143>

People Powered (2026). Impacts of Citizens' Assemblies: A Summary of the Latest Research. <https://www.peoplepowered.org/news-content/impacts-of-citizens-assemblies-a-summary-of-the-latest-research>

Pilet, J.-B. et al. (2023). "Public Support for Deliberative Citizens' Assemblies Selected Through Sortition: Evidence from 15 Countries." *European Journal of Political Research*, 62(1). <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12541>

Roth, F., Topaloglou, L., Gabova, S., Bakouros, Y., Happle, G., Kouskoura, A., & Xirinachs, A. P. (2025). Pondering the Promises & Problems of Participatory Policy-Making: Lessons Learned from Experiences in Four European Countries. *Journal of Deliberative Democracy*, 21(1). <https://doi.org/10.16997/jdd.1602>

Saltiel, I. N., & Sklias, P. (2023). From Schoolyards to Government: A Comparative analysis of the positive effect of teenager participation in local governance. *Social Sciences*, 12(11), 597. <https://doi.org/10.3390/socsci12110597>

Setälä, M. & O'Flynn, I. (2025). "Can Deliberative Democracy Provide Remedies for Affective Polarisation?" *Political Studies Review*. <https://doi.org/10.1177/14789299241304601>

Stiftung, B., & Europe, F. F. I. I. D. (2025). Ensuring impact. Bertelsmann Stiftung. <https://doi.org/10.11586/2025108>

Wampler, B. (2012). Participatory Budgeting: Core principles and Key Impacts. *Journal of Deliberative Democracy*, 8(2). <https://doi.org/10.16997/jdd.138>

vie-publique.fr. (2020, June 22). Climat : la Convention citoyenne vote en faveur de 149 propositions. <https://www.vie-publique.fr/en-bref/274705-la-convention-citoyenne-sur-le-climat-vote-en-faveur-de-149-propositions>

ΕΛΙΑΜΕΠ | DemoAct. (n.d.). <https://www.eliamep.gr/en/projects/demoact/>